НӘҸИБ ИНСАН, ҜӨЗӘЛ ЯЗЫЧЫ

1908-чи илин язы иди. Нижни-Кладбишшинская (индики Арсен Амирян) күчәсилә башы ашағы кәлирдим. Бу вахт голумдан әһмалча бир әл япышды. Кери дөндүкдә гаршымда ширин бир мәлаһәтлә күлүмсәйән Нәҹәфбәй Вәзирову көрдүм. Саламлашдыгдан сонра о, мүһүм бир шей дейәҹәк кими вәзиййәт алыб деди:

— Бала шаир, (о мәнә белә мүраҹиәт едәрди. Мән яшча ондан чох кичик идим.) Бу ил яйы сизинлә бирликдә кечирмәйи гәрара алмышыг. Хуршуд ханымын сизин аиләниздән, хүсусән анан Меһри ханымдан чох хошу кәлир. Бу тәклифи аиләниздә дә пис гаршыламазлар. Дейәсән, арвадларын хасиййәти бир-бирилә яхшы тутур.

Нәҹәфбәйин бу тәклифи мәндә чох хош тә'сир оятды. Мән дәрһал разылығымы билдирдим.

Нәҹәфбәйлә бу гәдәр яхынлығымыз тәсадүфи яранмамышды. Биз Бакыда эйни күчәдә габаг-гаршы яшайырдыг. Бу заман ичәрисиндә Нәҹәфбәйлә арамызда чох сыхы бир әлагә яранды. О, тез-тез мәни евинә апарар, ширин сөһбәти, ағыллы, марағлы ләтифәләрилә мәни мәфтун едәрди. Онун зарафат вә сөһбәтләриндән доймаг олмазды. Данышығында бөйүк бир айдынлыг, ифадәләриндә садәлик варды. Буна көрә дә о, язы язанда да һеч чәтинлик чәкмәзди. Онун өз данышыг тәрзилә бәдии әсәрләринин дили бир-биринә чох яхын иди. Мән онунла сөһбәт едәндә һәмишә нәдәнсә комедияларындакы инчә күлүшү, комик һадисә вә образлары хатырлаярдым. Чүнки онун өз тәбиәтини, көрүшләрини, данышдығы ләтифәләри комедияларынын мәзмунундан айырмаг олмазды.

Нәҹәфбәйлә илк дәфә һарада, нә заман таныш олдуғуму хатырламырам. Лакин буну билирәм ки, XX әсрин әввәлләриндә, мән мүәллимлик етмәйә башладығым заман, Бакыда ады вә әсәрләри чох яйылмыш язычылардан бири дә Нәҹәфбәй Вәзиров иди. Доғрудур, мән онун «Дәрвиш» имзасы илә яздығы бир чох фел'етонуну охумушдум. Анҹаг Нәҹәфбәй өз п'есләрилә шөһрәт газанмышды. Рус әдәбиййаты илә яхындан таныш олан бу язычы о заманкы Азәрбайҹанын иҹтимаи һәятыны бир күзкү кими екс етдирән п'есләр язырды. Бу заман о, бир чох мүһүм дөвләт вәзифәләриндә чалышмасына бахмаяраг, әдәби ярадыҹылыгдан галмырды. Онун комедиялары бөйүк мүвәффәгиййәтлә тамашая гоюлурду. Азәрбайҹан актйорларынын репертуарында Нәҹәфбәйин «Яғышдан чыхдыг, яғмура дүшдүк», «Ады вар, өзү йох» кими әсәрләри мүһүм ер тутурду. Язычы бөйүк бир маһарәтлә Азәрбайҹан халгынын тәбиәтиндәки мә'налы күлүшү, кинайәли, әйһамлы сөзү комедияларына кәтирмишди.

Мән Нәҹәфбәйи бир комедия мүәллифи кими танырдым. Лакин илк дәфә «Мүсибәти-Фәхрәддин» фаҹиәсинә тамаша етдикдән сонра бу исте'дадлы драматургун гәләминә мәфтун олдум. Тамаша мәнә о гәдәр дәрин тә'сир етди ки, тамашачыларын бир чоху кими мәним дә көзләрим яшла долду. Фәхрәддинин фаҹиәсиндә мән о заман бир чох габагҹыл көрүшлү, ирадәли, маарифә, мәдәниййәтә доғру чан атан кәнҹләрин фаҹиәсини көрүрдүм.

Нәҹәфбәйлә арамызда олан сөһбәт, әһдпейман ядадан чыхмамышды. 1908-чи илин яйында Нәҹәфбәй Вәзировун, мүәллим Әлиҹаббар Оруҹәлиевин вә бизим аиләмиз бирликдә Дағыстан яйлагларындан олан Дашлагара кетдик. Дашлагар көзәл тәбиәтә, хош мәнзәрәйә малик бир кәнд иди. Күнләримиз чох шән вә мә'налы кечирди. Нәҹәфбәйин һәят йолдашы Хуршид ханымын бизим аиләмиздәки гадынлара чох яхшы тә'сири олурду. О, охумуш, мәдәни, меһрибан бир гадын иди.

Бир күн Нәҹәфбәй Дашлагарын мәнзәрәли бир күшәсиндә бизә гонаглыг верди. Гаршысы ачыг олан мейвәли бир бағда сүфрә ачылмышды. Дағыстанын көз ишләдикҹә узанан яшыл бағлары, галын вә сых мешәләри, уҹа вә гарлы дағлары бу мәнзәрәни даһа да көзәлләшдирирди. Стола пловла бәрабәр көй-көйәрти гоюлдугдан сонра гәдәһләр долду. Нәҹәфбәй уҹадан мәнә тутараг деди:

— Бала шаир, биринҹи сөз сәнә верилир, мәҹлисин дә билирәм е'тиразы олмаз! Бу мәнзәрәйә яхшы бах, елә бир шеир де ки, Дашлагардан бизә ядикар галсын!

Бу сөзләри Нәҹәфбәй о гәдәр нүфузедиҹи бир тәрздә сөйләди ки, дәрһал көзләрим бир-бирини гуҹагламыш кими дуран дағлара дикилди. Бир аз дүшүндүкдән сонра:

> Ашигәм Дашлагарын дағлығына,
> Мешә, орманлығына, бағлығына,
> Бахыныз пловун ағлығына,
> Ичәйин Нәҹәфбәйин сағлығына,—

дейә, гәдәһи галдырдым. Бу ади мәнзумә шәраитә уйғун олдуғундан мәҹлисдәкиләрин, хүсусән Нәҹәфбәйин хошуна кәлмишди.

Нәҹәфбәй тәбиәт ашиги иди. Тәбиәти онун гәдәр севән аз адам таныйырам. Һәр күн ериндән галхыб саатларла тарлаларда, чәмән вә бағларда кәзмәк адәти иди. Һәр сәһәр әркән кәләр, әсасыны пәнҹәрәмизә вурараг мәни юхудан оядар, бәрабәр яхындакы чәмәнликләрдә, бағларда кәзәр, бостанлардан ер-емиш алыб кәтирәрди. Йолда әсасыны кол-коса чарпа-чарпа ширин ләтифәләр сөйләр, бостанчы илә зарафатлашар, хүласә, вахтыны чох шән вә хош кечирәрди.

Мән Нәҹәфбәйә һәм гүдрәтли бир язычы, һәм дә көзәл вә нәҹиб бир инсан кими мәфтун идим. 1926-чы илдә көркәмли драматургун өлүм хәбәрини ешидәндә чох бәрк мүтәәссир олдум, өз-өзүмә: «исте'дадлы бир язычыны, нәҹиб бир инсаны да итирдик» дейә тәәссүф етдим. Лакин Нәҹәфбәйин гоюб кетдийи зәнкин әдәби ирс, онун кениш вә файдалы иҹтимаи фәалиййәти Азәрбайҹан халгынын хатирәсиндән һеч бир заман силинмәйәҹәкдир.

Абдулла ШАИГ.